

УДК 343.147:343.137.5:343.71

Рудницька Ю. В. – аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Розглянуто недоліки проведення огляду місця події під час розслідування крадіжок, учинених неповнолітніми. Проаналізовано організаційні й тактичні особливості огляду місця крадіжок, учинених неповнолітніми, відповідно до його стадій – підготовчої, безпосередньої та завершальної. Визначено ознаки, виявлення яких свідчить про вчинення крадіжки неповнолітніми.

Ключові слова: крадіжка, неповнолітній, місце події, огляд місця події, тактика.

Злочинність неповнолітніх в Україні становить приблизно 32 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, дві третини з яких припадають на крадіжки. Наявні певні проблеми в розслідуванні зазначених злочинів, що зумовлено різноманітністю способів учинення крадіжок, особливостями процесуального становища неповнолітніх, специфікою проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях.

Згідно зі статистичними даними 2013 року неповнолітні вчинили 3780 крадіжок, 2014 року – 4566, 2015 року – 4554, а за 9 місяців 2016 року – 2493 крадіжки [1]. Такий рівень подібних правопорушень серед підлітків свідчить про недостатню ефективність наявних засобів і методів протидії їм.

У зв'язку з цим важливим є розроблення та забезпечення ефективними рекомендаціями органів досудового слідства щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми. Слід акцентувати на такій слідчій (розшуковій) дії, як огляд місця події. Вона є першочерговою, невідкладною та обов'язковою процесуальною дією, під час проведення якої фіксують значну кількість доказової інформації, що сприяє отриманню відомостей про особу злочинця.

Проблемні питання проведення огляду місця події вивчали дослідники кримінального процесу, криміналістики, судової психології, серед яких В. І. Алексійчук, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, Ф. В. Глазирін, В. Г. Гончаренко, В. І. Громов, Н. І. Клименко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, М. П. Молибога, Б. Я. Петелін, В. І. Попов, Е. О. Разумов, О. Р. Ратінов, Ю. Д. Федоров, В. Ю. Шепітько та ін. Праці зазначених авторів присвячені дослідженню процесуальних питань проведення різних видів огляду, його підстав, порядку застосування технічних засобів, оформленню результатів цієї процесуальної дії.

Водночас аспекти проведення огляду місць крадіжок, учинених неповнолітніми, після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України детально не висвітлено у вітчизняній науковій літературі. Тому мета цієї статті – визначити й охарактеризувати тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування зазначених правопорушень.

Огляд – це слідча (розшукова) дія, під час якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості й ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Огляд проводять слідчий, прокурор з метою виявлення та фіксування відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України) [2].

Процесуальні вимоги до проведення цієї слідчої (розшукової) дії закріплено в ст. 223 КПК України, яка встановлює загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій, і в ст. 214, 237–239 КПК України, що безпосередньо регламентують правила проведення огляду.

У криміналістиці місцем події називають ділянку місцевості або приміщення, у межах якого виявлено сліди вчиненого злочину. Варто розмежовувати поняття «місце події» та «місце злочину». Останнє – це місце вчинення злочину [3, с. 144].

У криміналістиці та слідчій практиці розроблено загальні вимоги, що стосуються всіх видів слідчих оглядів.

1. Єдине керівництво оглядом. Цією слідчою (розшуковою) дією завжди керує слідчий, а інші учасники підпорядковані йому (надають допомогу), що сприяє планомірності й узгодженості в діях.

2. Своєчасність і невідкладність огляду. Слідчий огляд необхідно здійснювати негайно після отримання повідомлення про подію злочину, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію та оперативність у здійсненні розшукових заходів.

3. Об'єктивність, усебічність і повнота огляду. Об'єкти, пов'язані з механізмом учинення злочину, мають бути вилучені та досліджені (оцінені).

4. Цілеспрямованість й активність огляду. Виявлення, вилучення та дослідження доказів під час огляду потрібно здійснювати цілеспрямовано.

5. Планомірність, системність і послідовність огляду передбачає правильну його організацію та певний порядок проведення, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи, застосування найефективніших методів і прийомів огляду.

6. Застосування науково-технічних засобів, без яких виявлення, фіксування вилучення і транспортування слідів злочину й інших речових доказів у низці випадків неможливі.

7. Використання спеціальних знань.

8. Безпечність огляду, що досягають правильною його організацією, розподілом функцій між учасниками слідчої (розшукової) дії, оптимальним використанням криміналістичних засобів і спеціальних знань.

9. Використання оперативно-розшукової інформації, що надає можливість отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочину, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення у кримінальному провадженні, уточнити межі та порядок проведення огляду.

10. Залучення допомоги громадськості, яка може брати участь у слідчому огляді як у процесуальній формі (поняті), так і непроцесуальній (для обстеження великої за площею території, охорони місця події тощо).

11. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами, зокрема дільничними, що сприяє ефективному і швидкому розслідуванню кримінальних правопорушень [4, с. 17–18].

Цих вимог необхідно дотримуватися й під час проведення огляду місця злочинів, учинених неповнолітніми, зокрема крадіжок.

Здійснений аналіз матеріалів кримінальних проваджень і результатів анкетувань слідчих й оперативних працівників

підрозділів Національної поліції України засвідчив, що найпоширенішими недоліками проведення огляду місця події під час розслідування крадіжок, учинених неповнолітніми, є такі: неповний опис обстановки місця події (35,5 % випадків); відсутність проведення фото-, відеозйомки (15,5 %); непослідовний опис обстановки події (10,1 %); відсутність вимірювань (10,9 %); неповне й неточне описання виявлених на місці провадження огляду слідів (10,8 %); зазначення у протоколі огляду місця події про виявлені відбитки пальців рук, слідів взуття, проте їх не вилучено (2,2 %); несвоєчасність проведення огляду місця події (4 %); брак спеціалістів (1 %).

Сутність криміналістичного аспекту огляду місця події полягає в розумовій діяльності слідчого. Він ґрунтуючись на безпосередньо сприйнятих й установлених у процесі слідчої (розшукової) дії фактах, аналізуючи матеріальну та слідову картину місця події, керуючись даними, отриманими внаслідок застосування спеціалістом своїх спеціальних знань, реконструює обставини злочинної події. Слідчий виявляє: що сталося, коли сталося, хто вчинив (які відомості про злочинця можна вважати встановленими), послідовність дій злочинця й інші важливі для справи обставини [5, с. 56].

Проведення огляду місця події умовно можна розподілити на три стадії: 1) підготовча; 2) безпосереднє проведення, фіксування та процесуальне оформлення процесу проведення слідчої (розшукової) дії; 3) оцінювання отриманих результатів [6, с. 334–335].

Підготовча стадія має два етапи – до виїзду на місце події та безпосередньо на місці події. До виїзду на місце події слідчий має отримати вичерпну інформацію щодо обставин учинення злочину, забезпечити до свого прибуття охорону місця події (наприклад, патрульними поліцейськими, які перебувають неподалік від місця злочину, або представниками адміністрації установи) та забезпечити присутність очевидців злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи [7, с. 58].

Наступним етапом цієї слідчої (розшукової) дії є безпосередній огляд місця події.

Під час огляду місця події в разі вчинення крадіжки потрібно з'ясувати місце проникнення, спосіб проникнення злочинця на місце події, визначити відомості, які свідчать про причетність

неповнолітнього до вчиненого, спосіб проникнення, знаряддя та інструменти, які було використано, встановити час, протягом якого перебував злочинець на місці крадіжки, кількість злочинців, а також відомості, що характеризують особу злочинця тощо.

Взаємодія слідчих й оперативних працівників підрозділів карного розшуку під час огляду місця крадіжок, учинених неповнолітніми, передбачає проведення ними спільних узгоджених заходів. Зокрема, слідчий: керує діями членів слідчо-оперативної групи та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події; разом із членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками й іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, важливі для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, зокрема матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню; забезпечує їх належне зберігання та подальше направлення для проведення експертного дослідження; за наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення; за необхідності допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків й інших учасників кримінального провадження.

Під час огляду місця події слідчому спільно з оперативними працівниками необхідно застосовувати рефлексивність мислення, тобто уявляти, як злочинці приховували сліди або, навпаки, чи залишили предмети, речі, змінили обстановку, щоб спрямувати розслідування хибним шляхом. У всіх випадках необхідно враховувати психологію, фізіологічні та розумові здібності неповнолітніх, оскільки вони відображаються на матеріальній обстановці злочину.

Порядок проведення огляду місця події залежить від конкретного місця вчинення неповнолітнім крадіжки. У зв'язку з обмеженим обсягом статті розглянемо особливості огляду місця крадіжок із магазинів, учинених неповнолітніми.

Під час огляду цього місця події необхідно з'ясувати: 1) яким способом злочинець проник у приміщення і покинув його;

2) які знаряддя застосовував для проникнення в приміщення; 3) інформацію про злочинців: число, стать, вік, наявність професійних навичок; 4) вид і кількість викраденого; 5) чи є дані, які свідчать про те, що злочинець знав про наявність і місця зберігання викрадених речей; 6) чи є обставини, що свідчать про можливе інсценування крадіжки; 7) час учинення крадіжки [8, с. 118].

Слідчий має здійснити детальний огляд прилеглих до магазину приміщень. Завдання полягає у виявленні слідів злому дверей підсобних приміщень, слідів взуття, текстильних волокон та інших мікрооб'єктів, недопалків, сірників, пляшок, слідів вживання їжі, розпивання спиртних напоїв, а також у відборі зразків характерних забруднень.

Узагальнення анкетування слідчих Національної поліції України свідчить про те, що вони під час огляду місця події можуть одразу встановити причетність неповнолітніх до вчинення крадіжки в 73 % випадках. На це зазвичай вказує:

- відсутність спланованості та цілеспрямованості в діях (45 %);
- невеликі за розмірами сліди рук і ніг, підшов (70 %);
- використання невеликих отворів для проникнення у приміщення (38 %);
- сліди зубів на залишених солодощах (15 %);
- викрадення невеликих за розміром і вагою предметів (68 %);
- викрадення менш коштовних, однак яскравіших предметів (53 %);
- залишені особисті речі відповідного розміру (10 %);
- певні зміни в обстановці (35 %) тощо.

Завершальна стадія огляду місця події – це оцінювання його результатів, що передбачає два аспекти: процесуальний (відповідність фіксування слідчої (розшукової) дії процесуальній формі й усвідомлення доказового значення встановлених фактів та їх місця щодо системи доказів у кримінальному провадженні) і криміналістичний, або інформаційний (усвідомлення обставин злочинної події, механізму вчинення злочину).

Отже, огляд місця події – важлива слідча (розшукова) дія. У криміналістичному контексті ця слідча (розшукова) дія є досить інформативною, від ефективності її залежить подальше розслідування злочину. Швидко отримувати інформацію про обставини вчиненої крадіжки, імовірних злочинців надає

можливість налагоджена взаємодія між членами слідчо-оперативної групи, передусім слідчого й оперативних працівників. Окреслені в статті ознаки, виявлені на місці вчинення крадіжки, дають змогу з високим ступенем вірогідності встановити, що цей злочин учинив неповнолітній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний звіт про злочинність на території України за 2013–2016 роки / Генеральна прокуратура України. – Київ, 2016. – 10 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: за станом на 11 серп. 2013 р. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2013. – 207 с.
3. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події / В. І. Цимбалюк // Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 144–147.
4. Криміналістика : учеб. для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина]. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Высшая шк., 2000. – 672 с.
5. Бахін В. П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : [наук.-практ. рек.] / В. П. Бахін, О. О. Волобуєва. – Донецьк : ДЮІ, 2005. – 71 с.
6. Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. – Київ : Центр учб. літ., 2015. – 544 с.
7. Лившиц Е. М. Тактика следственных действий / Е. М. Лившиц, Р. С. Белкин. – М. : Новый юристь, 1997. – 176 с.
8. Дворкин А. И. Осмотр места происшествия : практ. пособие / А. И. Дворкин. – М. : Юристь, 2000. – 336 с.

Стаття надійшла до редколегії 25.11.2016
